

Nils i Aarhus

Tekst 2

Optegnelserne om Århushelgenen Nils afviger stærkt fra de ovenfor oversatte helgenskrifter og står i alle måder langt under dem. At »Nils's levned« — hvis man overhovedet kan bruge denne betegnelse — er så mangelfuld, hidrører dels fra dets sene affattelsestid, dels fra emnets magerhed. Den unge kongesøn har nemlig tydelig nok afgivet et meget spinkelt helgenstof: et fromt, men lidet fremragende liv, der tidlig blev afbrudt ved døden. Der synes imidlertid ikke at være gået lang tid, før der opstod rygter om Nils's hellighed, og Århusklerkene fremmede denne folketro, da de af gode grunde var ivrige for at skaffe deres kirke en indfødt helgen. Af et brev fra biskop Ebbe, som må henføres til 1215 eller 1216, fremgår det, at der allerede under hans forgængere var bragt offergaver til Hellig Nils. Af disse gaver overlader bispem nu domkapitlet en tredjedel og kundgør, at han vil anvende sin egen part, de to tredjedele, til fuldførelse af domkirken. Netop i disse bispers tid (begyndelsen af 13. årh.) falder Århuskirkens storartede opsving, der fik sit ypperste udtryk i den stolte domkirkebygning, og vi ser, at valfarterne til den nye helgens grav har haft betydning som led i denne udvikling. Pave Honorius III stadfæstede (1217), at kapitlet skulde have tredjedelen af offergaverne, således som bispem havde skænket dem, samt alt, hvad der blev bragt til Nils's grav af naturaliegaver. Men endnu havde St. Peters efterfølger dog ikke givet Nils stempel som kirkehelgen. I den følgende tid gjorde Århuskirken derfor alt for at få ham præsenteret til kanonisation. Klerkene nåede dog ikke ret deres mål. Pave Innocentius IV

nedsatte vel i året 1254 en kommission, der skulde undersøge rygterne om Nils's hellighed; men at Århusbispens uven, abbeden i Øm, var blandt dens medlemmer, skulde næppe gavne sagen, og det var da også kun en ufyldstgørende beretning, undersøgerne indsendte til Rom. Og ganske vist fornyede den næste pave kommissionen på grund af Århusbispens klager (1255); men da der ikke haves nogen efterretning om, at Nils er bleven kanoniseret, og da der ikke kendes nogen helgendag for ham, har undersøgelsens udbytte næppe været større: Nils har måttet nøjes med at være helgenkåret af folket. Hans påkaldelse blomstrede særlig i 13. århundred og har vel holdt sig et par hundred år. Men hans minde smager mere af folkesagnet end af den egenlige kirkelegende.

Historisk véd vi egenlig ikke andet om Nils end, at han var søn af kong Knud Magnussøn og broder til den voldsomme biskop Valdemar; fremdeles at han var tilstede hos kong Valdemar I i Skanderborg, da kongen 6. Juli 1176 gav Esrom kloster et stykke land i Halland og ret til at fælde ved i skovene dér; endelig at han døde i året 1180, og at hans broder Valdemar, der ved samme tid var bleven biskop i Slesvig, noget senere (1. April 1182) gav Væ kloster i Skåne nogle bol for hans sjæls saligheds skyld. Ud over disse notitser, som er samlede andensteds fra, giver »Nils's levned« os knap nok et eneste fuldt ud pålideligt biografisk bidrag. Derimod kan det nok siges at give småbidrag til en senere tids historie, og i det hele har det en del kulturhistorisk interesse. Således støder man på den mærkelige efterretning, at der har været en — som det synes, udførligere — *danskt* behandling af Nils's levned, der bevaredes ved den kirke, han havde ladet bygge.

Optegnelserne om Nils skyldes klerke i Århus. I egnen om denne by, særlig i Skiby og Viby, fastholdt overleveringen enkelte småtræk, der knyttedes til kongesønnens navn. Alligevel vidste man kun såre lidt at fortælle om, hvad han havde udrettet i levende live, og hans »levned«

måtte derfor let blive stillet i skygge af de jærtegnstfortællinger, der opstod ved hans grav. Disse vidnesbyrd om folks grove lettroenhed genspejler tidens tankesæt, og deres fremtræden på bekostning af det virkelig historiske stadfæster den kendsgerning, der kan godtgøres ad flere andre veje, at åndslivet efter Valdemarsiden dalede dybt. — Vedrørende tidspunktet for den hele legendesamling om Hellig Nils kan det med rimelighed antages, at den har fået sin endelige skikkelse noget ind i 14. århundred. Århusbispens Jens Assersøn omtales nemlig som en person, der tilhører fortiden, og han døde i året 1306. For øvrigt er skriftet sammensat af flere stykker, der hidrører fra forskellig tid. Den første del indeholder Nils's levned og nogle jærtegn, der er meget ubestemte og ikke tidstfæstede. Dernæst følger en del jærtegnstberetninger, der er tidsbestemte og ordnede efter rækkefølgen (1250—52), tydelig nok et tilløb til Nils's kanonisation og derfor også sluttende med de to pavebreve om denne sag. Dernæst atter brogede optegnelser om jærtegn, der rækker helt ned mod forfatterens egen tid og til dels støtter sig på hans omgivelseres udsagn.

Et middelalderligt håndskrift af dette helgenlevned gik til grunde ved universitetsbibliotekets brand 1728; men efter en afskrift af Bartholin er helgenkrøniken udgivet i *Scriptores rerum Danicarum* V 303 ff.

kom han i stærkt gråd, løb hen til sin bedstemoder og spurgte, hvor hans moder var. Da hun ikke vilde sige ham det, svor han, at han aldrig vilde holde op med at græde, hvis han ikke fik sandheden at vide om sin moder. Så sagde bedstemoderen: »Din moder var min datter, og efter at hun havde født dig, døde hun samme nat«¹. Da drengen hørte det, græd han og sagde: »Min moder er død af den smerte, jeg voldte hende; og hvor skal jeg da kunne leve efter hende?« Han tog derpå sin skjorte af og sagde: »Fra idag af, da jeg har hørt om min moders død, vil jeg aldrig gå med inned«². Og efter at han havde fået at vide, at hun var død natten til Fredag, nød han fra den dag af hver Fredag kun brød og vand; og i det han kun lo lidt, men sukkede, trang om hjertet, elskede han alt, hvad der hørte til Guds tjeneste.

Men da han som yngling var bleven optagen ved kongens hof³, lagde han ivrig vind på at tjene den

¹) Denne fortælling er bygget over et ægte folkesagnsmotiv. Kun er det ellers det almindelige træk, at drengen ikke véd, hvem der er hans fader, indtil han tilfældig får nys derom, og anledningen er ikke, som her, at han bliver ramt i boldleg, men at han ærgrer andre ved at overgå dem alle i boldlegen (eller tavlespillet). Således har vi det i vore gamle folkeviser, særlig »Ung Axelvold« og »Svenden af Vollersløv« (Danmarks gl. folkeviser V, 2 s. 56 ff. 116 ff.), endvidere i et par norske og færøiske viser, men også i tyske og franske middelalderlige digte (Gregoriuslegenden). Sagnet kan følges helt tilbage til det gamle irske åndsliv i 7. århundred. (Dette sidste er meddelt mig af min broder, dr. phil. Axel Olrik.)

²) At aflægge inned var en i Middelalderen hyppig forekomende fromhedsytring, særlig når man i stedet for anlage den kradsende hårskjorte (se ovenfor s. 228, 242). Som man straks efter læser, iførte Nils sig senere en sådan skjorte.

³) Som Valdemar den stores frænde havde Nils, i det mindste til sine tider, ophold ved hans hof. Han må have hørt til

Til glæde o. s. v.¹

Den hellige Nils var søn af Knud, de dansk konge², og broder til Valdemar, Slesvigs biskop³, og hans moder døde som følge af hans fødsel. Efter kongens bud opfostrede hans bedstemoder ham og kaldte ham altid »søn«, i det hun omhyggelig skjulte for ham, at han havde haft en anden moder. Men da han som syv års dreng legede med de andre børn og blev hårdt ramt af bolden, truede han drengen, der havde ramt ham, og sagde: »Det skal du få betalt af min moder!« Den anden svarede ham: »For din moder er jeg ikke bange, for hun er død«. Ved at høre dette

¹) Begyndelsen af et forord, der ikke er taget med i afskriften.

Forfatteren har sikkert udtalt, at han har nedskrevet disse beretninger til glæde for sine medkanniker i Århus.

²) Nils har altså været opkaldt efter sin oldefader, kong Nils.

³) Valdemar har været yngre, da han først blev født, efter at faderen var bleven dræbt ved blodgildet i Roskilde (9. Aug. 1157). I ung alder blev han af Valdemar I indsat som biskop i Slesvig, vistnok 1179. Senere kom han i strid med sin fætter, den unge hertug Valdemar, og knyttede en mægtig sammensværgelse mod Danmark. Han søgte endog ved hjælp af en svensk-norsk flåde at gøre sig til konge i sit fædreland, men blev tagen til fange (1192) og sat i Søborg tårn, hvorfra han først udløstes 1206 efter at have aflagt ed på ikke at ville skade Valdemar II's kongedømme. Dog brød han snart sin ed efter at være bleven ærkebiskop i Bremen; men pavens handlysnings og kejser Otto IV's fald drog ham i ulykke. Han endte som munk, først i Løkkum ved Weser, dernæst i Cîteaux i Frankrig, hvor han døde, vistnok 1206.

bimmelske konge, i det han elskede de fattige og avede sit kød i den grad, at han til Herrens ære forpligtede sig til stadig kyskhed. Under sin hærmandsdragt bar han hårskjorte og formanede i ydmyghed alle til at tjene Gud. Hver nat, når han havde ladet sine svende forlade sit kammer, anstrengte han sig med knælen og bøn, indtil hans legeme var udmattet.

Det skete i landsbyen Skiby¹, da han efter endt bøn var falden i søn, at lyset faldt om i noget halm, så at huset kom i brand. Hans tjenere styrtede ind og vækkede ham; men da han, omsluttet af luerne, ikke kunde slippe ud, påkaldte han Herrens navn og slog kors for sig, og med det samme var ilden straks slukket. Han sagde da til sine svende: »I lidet troende, mon da ikke alt er muligt for den, der troer?«² Mange andre ting udførte han også, som ikke er overgivne til erindringen; thi selv dulgte han dem for ikke at søge menneskelig eller verdslig ære.

Da han nu ønskede at tjene Gud mere uhindret, trak han sig tilbage til sine ejendomme³ og valgte sig en kapellan, Hugo, der lige til hans død blev hos ham og gav ham åndelig belæring. Da den Guds mand en gang mødte en spedalsk, der bad ham om almisser, og

kongens »Vederlag«, der også talte andre kongerætlinger blandt sine medlemmer. I juli 1176 ser vi ham således i Skanderborg som den fornemste blandt Valdemars omgivelser (jfr. ovenfor s. 294).

¹) Sikkert Skiby i Harlev sogn. Framlev herred, lidt over 1½ mil v. s. v. for Århus. Da Skiby oftere omtales som Nils's opholdssted, har han uden tvivl haft familiegods her. Langt ned i tiden viste man dér hans åbildgård, og højen, hvor hans kors stod, må også søges tæt derved.

²) Mark. 9, 23. Jfr. Matth. 21, 21. 17, 20.

³) Foruden Skiby måske også Viby tæt ved Århus, hvor hans navn også mindedes og sattes i forbindelse med en kilde (se nedenfor).

han ikke havde noget at give ham, sagde han til en af sine svende: »Giv mig din kjortel!« Han fik den og gav den til den spedalske, og straks blev denne renset.¹

I sin sidste sygdom vilde han ikke have nogen hos sig uden præsten Hugo. Da han en dag var falden i søvn, kom nogle unge klerke, såre fagre og iførte purpurrøde overkjortler og kapper², ind i kammeret omstrålede af et mægtigt lys, der helt overstrålede kernerens lys; og medens præsten sad slagen af forbavselse, talte de sagte og knælende med den hellige mand. Da de var gåede, kaldte han med et suk præsten hen til sig, og da præsten spurgte, hvem det var, der havde været hos ham, svarede han: »Det var min Herre Jesu Kristi sendebud, der kundgjorde mig, at jeg midt i næste nat skal komme til ham«.

Den følgende dag sammenkaldte han sine folk, og efter at han på sin vante vis havde givet dem heldbringende formaninger og uddelt almisse til de fattige, valgte han sit gravsted i trækapellet ved havet, det kapel, som biskop Peder senere med hr. pave Innocentius III's tilladelse gjorde til domkirke og indviede til den hellige Klemens's ære³. Og den hellige mand skænkede mange gaver til dette kapel og bad, at han aldrig måtte blive jordet andensteds end i dette kapel.

¹) Matth. 8, 8. Mark. 1, 42. Luk. 17, 14 o. s. v.

²) Purpurfarven betegner martyrerne.

³) Trækapellet, der lå på den lille bakke ved stranden yderst mod øst i det daværende Århus (bugten strakte sig den gang længere mod vest) og var indviet til de søfarendes helgen, St. Klemens, blev af biskop Peder Vognsøn (1191—1204) forvandet til domkirke. Allerede pave Cælestinus III (og ikke, som teksten ovenfor siger, hans efterfølger Innocentius III) gav tilladelse hertil i året 1197 og lovede alle, der bidrog til kirkens opførelse, 50 dages aflad. Peder Vognsøn skænkede først kirken sine beger, grundede dernæst et domkapitel ved

Da de fattige hen imod hans dødsstund strømmede til for at få almisse, kom der også en fattig stakkel, der havde været blind i 20 år; han blev efter Hellig Nils's bud ført ind og holdt vagt sammen med præsten. Og den hellige mand sagde til præsten: »Når jeg er gået bort, giv ham da min kjortel!« Som han havde forudsagt, vandrede han den følgende nat til Herren¹. Da den blinde havde fået det at vide, bad han indtrængende om at blive ledet hen til sin herre for at røre ved hans ansigt. Så snart han havde rørt ved det, fik han sit syn igen.

Da biskop Sven af Århus² havde fået bud om hans død, ilede han hid til hans begravelse. Han vilde, at han skulde jordfæstes, ikke i det lille trækapel, men i den hellige Nikolaus's kirke, der den gang var domkirke³. Efter at have ladet støbe 20 store vokslys, bød han, at de skulde tændes, når menigheden var til stede, og ellers slukkes. Men medens klerkene efter bispens

den og påbegyndte endelig den store stenkirke, der fortsattes af hans broder og efterfølger Skjalm († 1215) og dennes eftermand. Senere begyndte biskop Peder Jensen Lodehat i slutningen af 14. årh. en gennemgribende ombygning af kirken i gotisk stil, så at det ikke er let nu til dags at danne sig et billede af den oprindelige domkirke. Men både i sine mål og sine linjer må den have været en imponerende bygning.

¹) Ifølge Ryårbogen var det i året 1180. Dødsdagen kendes ikke.

²) Biskop Sven (1186—91) udmærkede sig på Venderborgene, særlig ved den berømte erobring af Rygen. Han var en stor ynder af Cistercienserne og skaffede deres lille samlag i Århus stift det tidligere Benediktinerkloster Veng. Da de senere fik blivende sted i Øm, skænkede han dem rige gaver; selv fik han sin grav i Øm kloster. Gravstenen er senere flyttet til Ry kirke og findes endnu dér.

³) Denne Nikolajkirke i Århus, der, om man kan tro »Nils's levned«, hidtil havde været domkirke, må vistnok være identisk med den nuværende Frue kirke vest på i byen (se Chr. Kjer i Kirkehist. samlinger, 8. række V 678 ff.)

bud holdt nattevagt og læste salmer, skete det flere gange, at når de tynde vokslys efter befaling skulde tændes, blev de store tændte af sig selv¹. Og da man havde mærket, at der her foregik et jærtegn, blev bispens kaldt hid, og han lod nu alle klerkene kalde til kirken for at love Herrens navn.

Ved rygten herom påkaldte Hellig Nils's amme, der længe havde været blind, sin fostersøn og fik sit syn tilbage. Og medens de tilstedeværende stormænd udtalte som deres ønske, at han på grund af jærtegnene skulde have den grav, han havde attrået, så de ovenover kapellet en stor stjerne dale ned mod øst, og da de stimlede sammen derhen, fandt de tæt vest for kapellet en kilde, hvis vand dannede ligesom omridset af en grav. Da menigheden havde underrettet biskoppen herom, lod han derfor Nils jorde på dette sted².

En kone havde en ko, der pludselig var styrtet død om; hun græd, fordi hun nu ikke havde noget at føde sine børn med. Da hendes naboer havde medfølelse med hende og sammen med hende påkaldte helgenen, rejste koen sig op og var rask. Hvor mange

¹) Meningen er, at de 20 store vokslys, der var støbte til Nils's jordeførd, kun skulde være tændte ved gudstjenesterne om dagen, når menigheden var til stede, medens man ved nattegudstjenesterne, der kun var for klerkene, skulde nøjes med de sædvanlige tynde vokslys. Men der skete det jærtegn, at de store lys tændtes af sig selv, når de tynde blev tændte.

²) Nils blev altså begravet i det trækapel, der snart måtte vige for en statelig domkirke, hvor han da har fået sin grav. At Klemenskirken virkelig rummede hans af folket ærede relikvier, fremgår utvetydigt af biskop Ebbes brev (o. 1216) og pave Honorius III's brev (1217) om offergaverne, der bragtes domkirken til Hellig Nils's ære. En senere overlevering har gjort St. Olavs kirke til Nils's gravsted, og på dens kirkegård har der været rejst flere mindesmærker til hans ære. Skönt man i almindelighed fæster lid til denne tradition, er den dog ikke andet end senere tiders misforståelse.

spedalske der er blevne rensede, og hvor mange syge der er blevne befriede for andre svagheder, vilde det være for vidtløftigt at fortælle.

Da kong Valdemar en gang red ud på falkejagt, fandt han pludselig falken død på sin hånd. En ridder sagde da til ham, at han skulde påkalde Hellig Nils, og da kongen lovede for sin falks skyld at skænke en mark sølv, levede falken op igen¹.

En ædelbåren frue havde i sin gård en dreng, der fra fødselen havde været krøbling. Hun sendte ham til den hellige Nils's grav, og han blev helbredet. Og efter den tid tjente han 30 år i hendes gård som bager. — En kvinde på Sælland opdrog en blind pige, og da denne efter hendes råd gæstede Hellig Nils's grav, fik hun sit syn igen.

En mand opfostrede i Kristi navn en lille dreng

¹) Med kong Valdemar menes der Valdemar II. Falkejagten spillede en stor rolle ved hove (jfr. ovenf. side 272 note 3), og Valdemars iver for jagt er vel kendt; den voldte det lumste overfald på Lyø (1223). At kongen lover Hellig Nils en mark sølv (37 kr.), vil sige, at han lover at lade denne sum lægge i den kiste, der var opstillet ved helgenens grav for at modtage pilgrimmenes gaver. Andensteds har vi også en optegnelse om Valdemar II's forhold til Hellig Nils's skatkiste, men af helt anden art. Det er en lille episode fra Estlandstoget 1219. Da biskoppen af Århus med gru ser hedningernes skarer storme frem, opfordrer han kong Valdemar til at gøre godt, hvad han havde forset sig mod sine undersåtter og mod Hellig Nils, hvis gaver han havde til-egnet sig; kun derved kunde han få sejr (se A. D. Jørgensen, Valdemar Sejr s. 110 f.). Denne optegnelse er, som den foreligger, fra en meget sen tid, og den fortsætter sig i den ganske uhistoriske legende om, at de danske sejrede, så længe erkebispens oprakte sine arme i bøn. I fortællingen om kong Valdemars overgreb mod Hellig Nils's minde har vi da næppe en pålidelig historisk overlevering, men et senere sagn, der er blevet til under påvirkning af den følgende tids spænding mellem kongedømmet og præstestanden.

og gav ham hver dag brød med egen hånd. Barnet faldt i ilden og fik den højre hånd forbrændt, så senerne trak sig sammen. Fosterfaderen, som sørgede herover, lagde da mæg, som han havde blandet med aske i en sko¹, på hånden og gav almisser, for at helgenen skulde komme barnet til hjælp. Og en dag, da fosterfaderen uddelte almisser, bad drengen om brød, i det han udstrakte den hånd, der var bleven brændt; og da man undersøgte den, viste det sig, at den havde genvundet sin tidligere førlighed.

En mand havde en søn, der fra fødselen af var krøbling. Han bar ham hen til Hellig Nils's grav, og da barnet vågnede op efter en slummer, var senerne blevne myge, og han var helbredet. Da faderen hørte det, vilde han ikke tro det, førend drengen af sig selv i alles nærværelse gik ni gange fra kilden² til graven og hver gang med egne hænder bragte Hellig Nils sine gaver.

I Randers var der en mand, der fra sin barndom af havde været stum. Han havde gæstet Hellig Jakobs og andre helgeners tærskel³, men havde ikke kunnet få sit mæle. I Tyskland havde han syv år igennem ernæret sig ved sine hænders gerning. Men da han hørte, at der i Århus skete mange jærtegn ved Hellig Nils, kom han til hans grav, og efter at være falden i søvn hørte han én sige til sig: »Stå op og tak Herren og Hellig Nils, fordi du har genvundet dit mæle!« Og da han rejste sig, kunde han tale rigtig, så vel Tysk som Dansk.

¹) Denne overtroiske skik er besynderlig nok, og det er ikke lykkedes mig at finde tilsvarende træk, hverken i indland eller udland.

²) Den ovenomtalte kilde ved kapellet, hvor Nils var jordfæstet.
³) St. Jakobs helligdom er St. Jago i Spanien, et af Middelalderens mest besøgte valfartssteder.

Carls
10
5401

Til præsten Johannes i Randers kom der, da messen var til ende, en kone af hans sogn, og hun bar en treårs dreng, der var bleven blind på grund af en meget slem byld. Hun sagde, at hun i søvne havde hørt én opfordre hende til at vandre barfodet til Hellig Nils i Århus med drengen, og nu bad hun præsten give hende et råd. Derpå viste hun, at drengens øje var skubbet ud og hang sammen med den løsrevne kæbe (?) ned på hans hage. Men efter præstens råd kom hun til Hellig Nils, medens man sang aftensang, og da hun havde udøst sit hjerte i bøn ved hans grav, faldt hendes dreng i søvn. Efter completorium¹ sagde gravens vogtere: »Tag drengen og gå!« Grædende bar hun den sovende dreng bort og overnattede i herberget, og om morgenen vendte hun tilbage til sit hjem, og endnu var drengen ikke vågnet op. Da naboerne var komne til, løste hun bindet om hans hoved og fandt ham helt helbredet.

Nogle borgere fra Havn², der var i havsnød og ude af stand til at få vandet ud med pumpen, fordi fartøjet var nær ved at skilles ad, kastede lod mellem helgenerne Knud, Vilhelm og Nils fra Århus. Tre gange kom loddet ud for Hellig Nils, og da de så råbte: »Hjælp os, Hellig Nils!«, hørte uvejret straks op. Alle drog de da sammen til hans grav, bevidnede, at han i sandhed var en helgen, og ærede ham med gaver.³

En mand, der ofrede en voksfod ved hans grav⁴ og blev spurgt, hvorfor han gjorde dette, svarede, at

¹) Completorium, den første af natte gudstjenesterne, der holdes ved kapitler og klostre, fandt sted ved sengetid; efter den kunde man ikke blive i kirken.

²) Havn er det hyppig brugte navn for København.

³) Endnu træffer man oftere blandt den katolske almue den skik at opsette ved helgenes grave efterligninger af hændelser, fødder, fingre o. s. v., når man mener at have fået disse

hans fod havde været vissen i syv uger, men var bleven helbredet, da han havde aflagt det løfte at vandre til Hellig Nils.

I det Herrens år 1250 blev to blinde kvinder seende. — I det Herrens år 1251 hændte det i byen Ranlog¹, at da en meget slem kvægest bortrev fårene, lovede en af byens folk Hellig Nils det bedste lam i sin hjord²; og alle byens får døde med undtagelse af hans får.

En tolv år gammel spedalsk pige blev helbredet ved Hellig Nils's grav i fru Ingeborgs påsyn. Anders, samme frues søn, var en gang syg, og man havde opgivet håbet om hans liv; men da moderen i sine bønner havde anbefalet ham til Hellig Nils, blev han ved hendes hjemkomst fra messen funden karsk; og hun sendte ham da til Århus med offergaver og priste helgenens fortjenester³.

Fru Gyrit i Århus havde en frænke ved navn Asa, der havde fået et fiskeben i halsen og i to dage svæ-

legemsdele helbredede ved pågældende helgens forbøn. Jfr. ovenfor side 259.

¹) Ranlev i Hads herred, syd for Århus.

²) Det må forstås således, at bonden bringer lammet som gave til domkirken. Hellig Nils til ære. Da ifølge pave Honorius III's brev (se ovenfor s. 203) alle naturaliegaver til Nils skulde tilfalde kannikerne i domkapitlet, er dette lam altså også kommet til deres køkken.

³) Da »fru Ingeborg« ikke bestemmes nærmere, må hun have været en almindelig kendt person, sikkert fru Ingeborg til Kalundborg, datter af Esbern Snare, enke efter Peder Strange-søn. I det mindste den første af disse begivenheder synes at målte henføres til 1251. Det passer godt med det øvrige, da Ingeborg først døde 1267. Hendes søn, Anders, der omtales her, vides i året 1250 at være bleven kongens marsk.

vede mellem liv og død: men da hun kastede sig på knæ ved Hellig Nils's grav, blev hun frelst.

I klosteret Glenstrup¹ var der en stum mand, der ikke kunde sige et eneste ord uden ja og nej. Da han en dag var falden i søvn sammen med sine tjenere, vågnede han op og råbte: »Ja!« Og han tog sin kappe og gav sig til at løbe til Århus, så at de troede, at han var bleven gal. Da han senere vendte tilbage og ved Hellig Nils's grav havde genvundet brugen af sin tunge, forklarede han, at dette var blevet ham åbenbart fra oven. Og han blev i samme kloster lige til sin død².

I det Herrens år 1252, på Johannes Døberens festdag, blev en krøbling fra byen Randers helbredet.

»Biskop Innocentius, Guds tjeneres tjener³, sender sine ærværdige brødre, bisperne i Slesvig og Viborg, og sin elskede søn, abbeden i Cara Insula⁴, af Cistercienserordenen, i Århus bispedømme, sin hilsen og apostolske velsignelse. Medens de troendes tal voksede, og mængden af det folk, der var kaldt ud fra mørket,

sikkert i Abels tjeneste, men har kun været det kort tid, da Abel snart efter ses at have haft en anden marsk (Ivar Tages søn), medens Anders siden (1255—1261) altid kaldes »fordum marsk«.

¹) I teksten bruges den gamle form Glechingstorp. Glenstrup var et Benediktinerkloster n. v. for Randers i Nørrehalid herred. Dets oprindelse er uvis.

²) Manden må have været gæst i klosteret, da der tales om hans tjenere; efter sin helbredelse synes han derimod at være bleven munk eller i det mindste lægbrøder.

³) Fra Gregor den stores tid var dette den almindelige selvbetegnelse for paverne, for øvrigt oprindeligt en titel, munkene af ydmyghed gav sig. Paven er Innocentius IV (1243—54).

⁴) Øm kloster ved Skanderborg. Den daværende abbed hed Olav og havde megen strid med Århus bispestol. Bispen i Viborg hed Nikolaus og var kongens kansler. Bispen i Slesvig hed Eskil, kaldet »Sorte Eskil«.

vandrede i sin Guds lys, forandrede Guds kraft og visdom, Jesus Kristus, lynene til regn¹, i det han for en tid standsede de tegn eller undergørelser, hvormed han havde vidunderliggjort sine hellige i den tilblivende kirkes begyndelse, eftersom de nu ikke mere var nødvendige for de troende, og i stedet herfor over de nye folk opvakte hyrder, som skulde nære dem med kundskab og lærdom, nemlig kirkens lærere, som skulde lade lærdommens regn falde over de troendes hjertes jord og udrydde lasternes tjørnekrat af dem og således frugtbargøre dem til at frembringe dydernes høst og de gode gerningers frugt. Men siden uretfærdigheden er stegen overmåde, og kærligheden er bleven kold i såre mange², fornyer den barmhjertige Herre, som ikke vil, at nogen skal gå fortabt, stundom jærtegnene og veksler af medlidenhed med undere, idet han af deres tal, som han forherliger i den sejrende kirke, allerede i den stridende kirke³ kundgør nogles dyd og fortjenester ved undere, for at ved dem den kætterske vranglære må blive gendrevet og den almindelige tro styrket. Rigtig nok har nu vor højtelskede søn i Kristus, den berømmelige kong Kristoffer, og vore ærværdige brødre, ærkebisperne af Lund og bisperne, samt præstestanden og munkene i Danmarks rige, ved deres brev underrettet os om, at den mindeværdige Nils, søn af Knud, Danmarks konge, glørværdig ihukommelse, ved Guds barmhjertighed er optagen i de himmelske skare, hvor han ved kraftige tegn klarlig tilkendegiver den saligheds herlighed, der er bleven ham til del; thi ved hans grav og andensteds virker den underfulde Herre i det

¹) Salme 135, 7. Jer. 10, 13. 51, 16.

²) Matth. 24, 12.

³) Man gjorde forskel på den stridende kirke (ecclesia militans) og den sejrende kirke (e. triumphans). Den første var kirken under de jordiske vilkår, den anden var ét med fuldendelsen.

høje ved påkaldelsen af hans navn og ved hans oprigtige fromheds forbøn på mangfoldige måder talrige jærtegn overfor mange, således at hans hellighed godtgøres ved åbenbare kendetegn, og det vilde være ubilligt ikke at påkalde hans forbøn blandt de andre helgener; og derfor har da de før nævnte, kongen, ærkebispem, bisperne, præsterne og munkene, ydmygt bedt os om, at vi vilde forordne, at der blev optaget vidnesbyrd om disse jærtegn. Men eftersom man i en så hellig og from sag må gå frem med alvor og med moden forudovervejelse, overdrager vi, i det vi har fuld tillid i Herren til Eders¹ troskab og omsigt, ved vor apostolske skrivelse Eders skönsomhed det hverv, at I med støtte af fromme og gudfrygtige mænd på det nøjeste skal anstille undersøgelser om dyden i hans vandel og sandheden af hans jærtegn, det vil sige om hans handlinger og hans undere, og derefter med troskab meddele os, hvad I måtte finde, ved en skrivelse fra Eder. Hvis I ikke alle kan være med til udførelsen af disse ting, så må i alt fald to af Eder udføre det. Udstedt i Anagnina² den 25. Juli, i vort pavedømmes 12te år.³

»Biskop Alexander, Guds tjeneres tjener, sender sin ærværdige broder, bispem i Viborg, og sine elskede sønner, abbeden i Cara Insula, af Cistercienserordenen, i Århus bispedømme, og prioren for Prædikebrødrene i Århus⁴, sin hilsen og apostolske velsignelse. Vor

¹) Bisperne af Slesvig og Viborg og abbeden i Øm.

²) Anagni s. ø. for Rom var hyppig pavernes opholdssted.

³) 1254. I December samme år døde Innocentius IV. Han var en betydelig, men også herskelystet pave, der lagde grund til den stolte Hohenstauferslægts undergang.

⁴) Prædikebrødrenes (c: Dominikanernes) kloster i Århus var stiftet 1227. Priorens navn kendes ikke. Om bispem af Viborg og abbeden i Øm se ovenfor s. 306 note 4.

ærværdige broder, biskoppen¹, og vore elskede sønner, kapitlet i Århus, har tilkendegivet os, at, skönt vor forgænger, pave Innocentius (lyksalig ihukommelse) under en bestemt form ved sit brev har givet Eder, broder biskop og søn abbed, samt bispem af Slesvig (god ihukommelse) det hverv, at I med støtte af fromme og gudfrygtige mænd på det nøjeste skulde anstille undersøgelser angående Nils (from ihukommelse), søn af Danmarks konge Knud (berömmelig ihukommelse), veddrörende dyden i hans vandel og sandheden af hans jærtegn, det vil sige hans handlinger og undere. og derefter med troskab stræbe at underrette samme vor forgænger om, hvad I måtte finde, — så har I, biskop og abbed, ihvorvel I (medens den anden förnævnte biskop² imidlertid er vandret heden) for en del har iagttaget den foreskrevne form, dog sendt denne sag mindre fyldstgørende oplyst tilbage til det apostolske sæde. Men da man i så vigtig en sag bör gå frem med skyldig besindighed, så overdrager vi, i det vi til dette formål sætter dig, søn prior, i den nævnte Slesvigbiskops sted, ved apostolsk skrivelse det hverv til Eders skönsomhed, at I skal gå frem i nævnte sag i nøje overensstemmelse med hele ordlyden af vor forgængers brev, og med vor myndighed giver vi Eder fuldmagt til at tage dem, der er helbredede ved påkaldelse af den omtalte Nils, i öjesyn og til, efter at have taget dem i éd, at udspørge dem med omhu, uanset den indrømmelse, som er given af det apostolske sæde, og hvorved det bestemmes, at det skal være tilstået din orden, prior, at denne ordens brødre ikke mod deres vilje

¹) Biskop Peder Ugotsön af Århus, tidligere ærkedegn. Biskop 1249—60, kendt for sin heftige strid med Øm kloster. Troligt nok har dette uvenskab gjort abbeden i Øm kølig i spörögmålet om Århushelgenen Nils's kanonisation.

²) Biskop Eskil af Slesvig var død i begyndelsen af April 1255.

skal kunne tvinges til at undersøge sager eller befatte sig med hverv, der måtte blive dem betroede af selve det apostolske sæde¹. Hvis I ikke alle kan være til stede ved dette hvervs udførelse, må i alt fald du, broder biskop, sammen med én af de andre udføre det. Udstedt i Lateranet 13. December, i vort pavedømmes første år.²

B 463

Da tømmermændene i Viby skov i Nils's nærværelse fældede træer til kirken og blev törstige, og det vilde tage lang tid at sende bud efter noget at drikke, bad han til Gud, stak derpå fem gange ned i jorden med sin stok, så at der dannedes et kors³, og fik således vand til at vælge frem. Eller også fortælles det på anden måde, nemlig at en gang, da han som dreng bad Gud derom, sprang der en kilde frem. Eller endelig på en anden måde, nemlig at en blind i kraft af et syn blev sendt til ham, og der, hvor den blinde mødte ham, sprang der en kilde frem, hvori den blinde trættede sig og fik sit syn, da den hellige mand velsignede den⁴.

Så god var han, at han afkøbte jægerne fugle og

¹) Paven hentyder til Gregorius IX's privilegiebrev af 9. April 1228 og Innocentius IV's af 21. Jan. 1244. Det hedder i disse breve, at når paven ikke des mindre giver en Dominikaner et sådant hverv, skal han udtrykkelig betegne det som en undtagelse fra reglen og således bekræfte privilegiet.

²) 1255. Alexander IV var af slægten Conti (ligesom Innocentius III) og i sin pavetid, 1254—61, ivrig fjende af Hohenstaufferne. Derfor bandlyste han kong Manfred af Sicilien, men denne havde fremgang, og Alexander døde ydmyget. — Disse to pavebreve findes også i den såkaldte »Århusbog«, Script. rer. Dan. VI 390 f. 393.

³) Korset er blevet dannet ved 5 huller i jorden, altså således :

⁴) I Viby tæt s. v. for Århus har der levet traditioner om Nils. Muligvis har han haft ejendomme her, muligvis har han en tid været befalingsmand på den kongsgård, som lå ved denne by. Efter Nils opkaldes endnu en kilde på en høj strand — skrant syd for Århus by.

lod dem flyve ud i frihed. Da en gang kvægest hærjede hjorderne, og hans naboer søgte midler der imod hos ham, sagde han, at man skulde veje vandene, for at man kunde vande hjorderne ved de lettere som dem, der var de sundeste, og de således kunde helbredes, hvilket også skete¹.

Der er skrevet meget om hans levned i en bog på Dansk, som præsten Eskil, vikar ved den kirke, der var bygget af Hellig Nils², havde i sin præstegård, efter hvad min morbroder, der længe boede i Skiby, plejede at fortælle. I den berettes blandt andet følgende: Det siges om kong Knud, at da han en gang drog fra det nordlige Jylland til det sydlige, skete det ved byen Haderslev, at en stjernekyndig³ ved natetid sagde til ham, at der denne nat skulde avles en dreng, der skulde blive stor for Gud og mennesker. »Den dreng kunde jeg have lyst til at være fader til«, sagde kongen og lod hente til sig en ædelbåren pige, med hvem han avlede Hellig Nils.

Take, der boede i Skiby, hørte tre nætter i træk en stemme sige: »Sæt et kors af godt træ på den høj, hvor Hellig Nils's legeme hvilede, da det skulde bæres til Århus!«⁴ Det gamle kors var nemlig styrtet om. Han tilhuggede da et smukt stykke træ, men fem spand okser kunde ikke trække det af stedet. Men endelig,

¹) Stedet er noget dunkelt. Ved det lettere vand må der vel tænkes på det mindre kalkholdige eller måske simpelt hen det renere.

²) Der synes at være ment Skiby kirke, der altså ifølge stedlig overlevering var bygget af Nils.

³) Astrologien eller kunsten at læse menneskers skæbne af stjernernes indbyrdes stillinger spillede en stor rolle i Middelalderen, især efter at man var kommen i berøring med Araberne, der for øvrigt selv så temmelig havde lånt det astrologiske system fra det gamle Alexandria i Ægypten.

⁴) Overleveringen — der her sikkert er rigtig — går altså ud på, at Nils er død i Skiby.

da man havde indset, at dette træ ikke behagede helgenen, og da man havde bedet og kastet lod, faldt loddet ud for en gammel, kroget eg. Og skönt den var lige ved at falde ned i dalen, og man troede, den vilde splintres, holdt den sig dog hel, og af den blev det kors lavet, som endnu ses dér den dag idag.

St. Hans nat helbrededes en mand, der havde været lam fra fødselen. En kvinde, der var amme for en mægtig mands søn, frygtede døden, fordi hun havde ligget barnet ihjel, og flygtede derfor med dets lig til kilden ved Viby; dér påkaldte hun Hellig Nils og tvættede det afsjælede legeme, og efter at have sovet fandt hun barnet levende. En mand, der ønskede at komme til Hellig Nils's grav og red rask derhen på sin hest, badede sig i en å og druknede; da han var trukket op, bad hans svende for ham til Hellig Nils, og ved dennes for tjenester levede han op igen.

Diakonen Trugot¹⁾, som nu studerer i Paris, har fortalt, at en kvinde, der både var blind, døv og stum og havde visne fødder, blev båret til Hellig Nils's grav og helbredet fuldstændig dér.

St. Hans nat blev to blinde og fem halte helbredede; blandt dem var der to piger, der var meget hæsleg forkrøblede, så at den ene af dem²⁾ . . . den anden hverken havde skinneben eller lægge; og dog blev de fuldstændig helbredede.

På den tid, da Johannes (Jens) var biskop i Århus³⁾, var der en tyv, der vilde stjele penge af Hellig Nils's bøsse, men hans hånd blev hængende fast der ved, så at han, bunden til stedet, måtte blive der, lige

¹⁾ Muligvis samme person som den Århuskannik Trugot, der vides i året 1845 at have haft nogle af kapitlets skatte i forvaring.

²⁾ Teksten må her være ufuldstændig.

³⁾ Jens Assersøn var biskop 1288—1306, frænde af ærkebiskop Jens Grund, men mere venligssindet mod kongen. Han gjorde

indtil han havde skriftet sin brøde for biskoppen og de andre, som kom til; så slap han løs.

En knøs, der plejede at stjele æbler i Skiby, blev i drømme varet om ikke at bryde ind i Hellig Nils's abildgård. Men da han ikke brød sig om det og spottede helgenen, blev han ligesom lænkebunden til træet og måtte blive siddende oppe i det hele natten, og først da han om morgenen tilstod husbonden¹⁾ sin synd, blev han friet.

Ved den tid, da kongemorderne sad på Hjelmsø, duftede kisten med den hellige Nils's ben af en vidunderlig vellugt, der opfyldte staden og omegnen. Da kannikerne derfor frygtede, at hine forrædere skulde bortstjæle denne så herlige skat, tog de den op af jorden, satte den i blykiste og førte den over til biblioteket²⁾; og vellugten hørte nu op, men underne var fra den tid ikke så hyppige.

sig fortjent ved på flere måder at ordne kirkens og kapitlets forhold. Jens Assersøns gravsten, der er en af de ældste daterede gravstene i Danmark, ligger som dækplade på alterbordet i domkirken.

¹⁾ Husbonden er rimeligvis sognepræsten i Skiby.

²⁾ Flere af dem, der var dømt skyldige i Erik Klipping's mord, satte sig i året 1290 fast på øen Hjelmsø og opførte med understøttelse fra Norge en fast borg, hvorfra de hærjede deres fædreland. Deres fører var marsk Stig, men længe efter hans død (1298) holdt de fredløse og Nordmændene endnu Hjelmsø besat, indtil Erik Mændved erobrede øen og sløjfede borgen (1306). For øvrigt véd man af »Årbushogen«, at marsk Stigs fredløse søn Anders i året 1304 var i Århus; men hans færd var aldeles fredelig, i det han stadfæstede domkirkens kanniker i besiddelse af Skramsholm mark, som Stig havde skænket dem, og som han for sig og sin slægt endnu havde tilskrevet dem den 22. Maj 1387, netop ved den tid, da han rantes af fredløshedsdommen.

³⁾ Han af relikvier var meget almindeligt i Middelalderen (jfr. ovenfor side 206 note 2). Kannikerne frygtede, at de fredløse skal bemærge sig domkirkens fejrede relikvier, og gemmer dem derfor i deres biblioteksskab (armarium).

En mand, som havde stjålet nogle sølvjone, der var ophængte ved Hellig Nils's grav¹⁾, gav sig derefter på flugt; men medens han troede, at han var på vej til Horsens, løb han hele natten omkring i en kreds inde på kirkegården. Og da han om morgenen spurgte en præst, om det var den rigtige vej til Horsens, og om der var langt igen, svarede præsten: »Hvorfra er du kommen?« »Fra Århus«, svarede han. »Så har du en lang vej igen«, sagde præsten. Straks tog den anden benene med sig og begyndte at løbe, men udenfor kirkegården kunde han ikke komme. Da sagde præsten og andre, at han måtte have begået en synd. Og da han mærkede, at han så længe havde løbet om på kirkegården, angrede han sin synd og gav tyve-kosterne tilbage tillige med en bøde²⁾.

Kantoren i Århus, magister Johannes³⁾, har fortalt, at medens han besøgte skolen⁴⁾, forsikrede ærkedegnen Otto⁵⁾ i en prædiken, at pigen Estrid, Bartholomæus's datter, der havde været krøbling fra moders liv af, var bleven helbredet ved Hellig Nils's grav, og han løftede pigen selv op på sine arme og viste, at hun var rask. Også den omtalte magister Johannes så hende. Dette samme bevidner præsten Odinkar.

¹⁾ Det var votivgave fra en blind eller svagsynet, der var bleven helbredet. Jfr. ovenfor s. 259 note 1.

²⁾ En fuldstændig parallel til denne historie om tyven, der hele natten må gå i kreds på kirkegården og ikke kan komme bort derfra, har Lukianos i sin Philopseudes, kap. 20. (Vellig meddelelse fra prof. Gertz).

³⁾ Kantorembedet var i Århus det tredje i rang indenfor domkapitlet; dets indehaver havde særlig det hverv at lede gudstjenesten. Når denne kantor var magister, tyder det på, at han har studeret i Paris eller andensteds i udlandet.

⁴⁾ Domskolen i Århus, hvor præsterne fik deres uddannelse.

⁵⁾ Ærkedegnen (archidiaconus) var den højeste i Århus domkapitel. Af oldbreve 1284—95 ses det, at Otto har været ærkedegn i det mindste i løbet af disse år.

TEKSTRETTELSER

til »Nils's levned«.

Ved professor dr. M. Cl. Gertz.

Det første tal er sidetallet i Scriptores rerum Danicarum V, det andet sidetal (i parentes) viser hen til oversættelsen ovenfor.

Side	Linje	Side	Linje
304	7 fra n.	(297	1):
305	21 » o.	(299	10):
—	22 » »	(—	11 f.):
—	27 » »	(—	18 f.):
—	3 » n.	(300	16):
—	1 » »	(301	1 ff.):
306	6 f. » o.	(—	14):
—	12 » »	(302	2):
—	9 » n.	(304	1 f.):
—	5 » »	(—	10):
307	1 » o.	(—	20):
—	12 f. » n.	(306	14):
—	5 » »	(310	20):
308	1 » o.	(311	10):
—	3 » »	(—	12 f.):
—	10 » »	(312	2 f.):
—	16 » »	(—	12):
—	21 » »	(—	19):

coepit for cepit.

Læs: obfuscante lumen *cereorum*; et Presbytero etc.

Læs: flexis genibus. *Set*, eis egressis, *suspiciens* Presbyterum etc.

Læs: distributas more consueto, elegit sepulturam etc.

Læs: viginti cereis [*magnis*].

Læs: magni *pluries* [*per æc*] accendebantur.

Læs: quasi [*in*] formam sepulchri.

liberati for mundati.

missam for missa.

Læs: dum *vesperæ cantarentur*.

haustorio (?) for haustorio.

Læs: quidam [*debitis*] de villa Randusiensi.

Læs: quod [*a venatoribus*] aves emptas.

Læs: habuit, *sicut* avunculus etc.

Læs: australem, [*quod*] iuxta etc.

Læs: Tandem [*perspecto*, *hoc lignum*

Sancto non placere] post orationes etc.

Læs: prope Vichby; [*et*] invocans.

Paritius for Parisiis.